

Annelie Bränström-Öhman läser Karin Widerberg:

SVINDELN I SPRÅKET

Börjar minnet inom eller utom språket? Finns det ens ett minne utan språk? Sådana frågor ger mig svindel av samma art som när jag som barn låg i mörkrädslans rum och föreställde mig världsrymdens slut. Eller början. Något liknande drabbade mig första gången jag läste Karin Widerbergs bok *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner, teori* från 1995 – om än med en mildare grad av yrsel. ”Minnesarbete” hade då sedan en tid tillbaka allt oftare börjat dyka upp som ett lockande om ännu diffust signalord i seminarierum och samtal mellan feministiska kolleger. Några av oss hade redan läst och diskuterat Frigga Haugs texter, det fanns en sinnlighet i dem, starkast i minnesarbetet om hår, ett av de första som Haugs grupp gjorde. Det är också där jag börjar nu, för att minnas.

sträva, mjuka kortklippta hår; långa raka lockiga böljande hår; knallrosa korp-svarta solblonderade hår... doften av mammas hårspray i den guldiga sprayflaskan och sprakandet under kammen när luggen inte ville ligga under mösskanten en januarimorgon som stjärnspetsar som tomtebloss... farmors virkade hårnät förankrat med stödjande hårnålar mormors lössläppta järngrå hårvoln på fotografiet där hon sitter på verandan i solen året innan hon dog... sprängränderna av grått i bästa vännens E:s mörkbruna redan innan trettio... honungsljuset i M:s lockar på femtioårsdagen månaden innan hon dog... mjukheten i det, smärtan i det

Men då var året 1995. Jag kommer ihåg det väl, det var ett år av omvälvning, i livet, i kroppen, i arbetet, i politiken. Jag hade nyss blivit mor till en dotter, jag var halvvägs igenom min avhandling i litteraturvetenskap om Rut Hillarps erotiska poesi och ingen av oss kvinnor som då var med i Umeå-redaktionen av *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* skulle väl någonsin mer kunna dela på en Toblerone

till kaffet och diskret med tungspetsen pilla bort de sega karamelliserade mandelbitarna (som alltid, alltid fastnar i tänderna) utan att tänka på Mona Sahlins vita blus och tårar...¹ Ja, det var på alla sätt en annan tid, ett annat sekel, och herregud: ett annat millennium. Svindeln i passagen mellan tidsåldern, något gör den med oss. Minnet av läsningen av en bok kan aldrig befrias från den svindeln – som för Alice under raset ner i kaninhålet?

I särskilt hög grad tror jag det gäller för Karin Widerbergs bok, som så uppfordrande manade till att ta minnena i bruk för ett feministiskt och personligt kunskapsökande, inte som ett alternativ men som en parallell till den kollektiva strategi som Frigga Haug hade mönstrat ut. Redan uppsåtet får då som nu det stadiga golvet under skrivbordet att skälva till. När jag läser om kapitel 10 där Widerberg går i direkt dialog med Haug, minns jag omedelbart hur Widerbergs skrivsätt alstrade en säregen blandning av njutning och friktion i mitt sinne. Lite som hon själv formulerade det i förordet till boken: ”Obehag och välbehag är drivkrafterna bakom denna bok.” (s. 9) Det var en känsla som jag möjligen i dag skulle rubricera som ”guilty pleasure”, den skamfyllda njutningen, som följer lika envist som en skugga i spåren av kvinnors läsande, från 1800-talets romaner och raka vägen in i 2000-talets genusvetenskapliga seminarierum. Där står Madame Bovary mot Madame de Beauvoir, det är en strid på liv och död, oskuld och arsenik. Kvinnor som läser för mycket, skriver för mycket, känner för mycket... Denna ständiga dragkamp med orden, med språket som pant och lösen;

denna eviga envig mellan förnuft och känsla!

Då som nu fäster jag njutningen i metodens intellektuella och emotionella utmaning av det vetenskapliga vanetänkandet, den kaxiga sammanställningen av personlig erfarenhet och epistemologi. Modet att ta sitt eget liv, sin egen röst i bruk för att berätta ”min egen högst personliga historia om *sammanhangen mellan kön, sexualitet och kunskap*” (s. 14). Som det imponerade, inspirerade! Att den levda, egna erfarenheten kunde bli del av ett feministiskt teoretiskt utforskande. Rysningen, skampunkten däremot – ja, den handlade om just det där med språket, med valet av stil. Jo, jag måste säga som det var, som det ännu är: att jag inte riktigt kunde, eller kan, komma överens med Widerbergs kärva, emellanåt nästan råa, i bemärkelsen (skenbart) oarbetade, skrivsätt: ”Man måste våga vara ärlig och ta i sin egen sörja och lägga korten på bordet” (s. 128). Men som alltid: det är just där, i friktionsögonblicken, när man tvingas dröja i det aviga, som här i det snedställda bildspråket, som den egna bristen på samarbetsvilja gentemot den text man läser blir synlig. Utan friktionen blir de nya frågorna sällan ställda. Vad är det som skaver – egentligen?

För att undvika missförstånd vill jag understryka att Widerberg i just det här kapitlet i mångt och mycket bara är budbäraren, hon som går i översättarens transitland med Haugs metodpaket i famnen. Som när hon, apropå minnesarbete och språk, skriver:

Och det är, till skillnad från vad man kanske kan tro, inte en metod som

bygger på att man behärskar språket, är intellektuell eller har lätt för att skriva. Tvärtom menar de [Frigga Haug och gruppen runt henne] att metoden fungerar bäst bland dem som aldrig skriver. Intellectuella har lätt att för snabbt tolka bort allting och den intellektuella färdigheten blir i det avseendet ett hinder för att se vad det verkligen handlar om. (s. 127)

Ett ännu knepigare stycke (markerat med en hel rad frågetecken i blyerts i mitt exemplar av boken) kommer precis i inledningen till kapitlet. Här handlar det om hur Haugs minnesmetodik ska kunna tas i bruk för synliggörande av de konstrukturer som kamoufleras i vardagens praktiker, varav de språkburna såvitt det framgår är de mest försåtliga, inte minst de som införlivas i kvinnors småprat:

Problemet är inte kvinnors tystnad, som många feminister hävdar. Tvärtom, Haug menar att kvinnor pratar något alldeles våldsamt om det vardagliga men i ofarliga termer. Ska vi kunna problematisera kvinnors erfarenheter och se dem på ett annat sätt måste vi igenom den språkliga fernissan. (Widerberg, s. 125 f)

I marginalen på textsidan har jag skrivit ”Jfr ’In the room women come and go/ Talking about Michelangelo’”. Orden, det ofta citerade omkvädet i T S Eliots långdikt ”The Love Song of J. Alfred Prufrock” (1917), guppar upp som ett flöte i min omläsning.² Det var något som ställde sig på tvären för mig här. En burk fernissa, en glatt yta... kvinnorna som ”alldeles våldsamt” pratar om ”det vardagliga men i ofarliga termer”. En tavla, en ögonblicksbild – lika ointaglig och provokativ som bilden av de (som man kan förmoda) intellektuellt självsäkra kvinnorna i Eliots dikt som går, fram och tillbaka, genom ett rum, inbegripna i samtal om mästaren Michelangelos konst.

Här ser jag en inbyggd motsägelse, knappast omedveten, men inte heller tydligt framlyft och problematiserad – vare sig av Haug eller Widerberg. Med andra ord: här pågår en dragkamp, möjligen hemlig, möjligen i en annan tidszon tillhörig 1900-talet, men det är en dragkamp med språket som pant och lösen. Mellan raderna vilar ett underförstått antagande om att det skulle finnas ett sannare, mer autentiskt språk under ”den språkliga fernissan” (s. 126) – och mer specifikt: att en akademisk skolning riskerar att förorsaka en förvrängning av språket som hindrar oss ”för att se vad det verkligen handlar om” (s. 127).

Språkfilosofiskt är det naturligtvis en komplex fråga att reda ut hur språk och minnen fortgående präglas, förändras och färgas in av våra levda erfarenheter. Kan minnet av barndomen skiljas från berättelsen om den? Kan smakerna av en madeleinekaka doppad i lindblomste bära minnet av en barndom innan vi har lärt oss orden för dem? Kort sagt: här finns ett progressivt narrativt moment

som riskerar att fördunklas om fokus låses på implicerade motsättningar mellan språk och ”fernissa”. Då som nu menar jag att det är viljan att berätta som är minnesarbetets bultande, levande hjärta. Där bor svindeln, yrseln, den subversiva möjligheten.

Noter

- 1 Den så kallade Sahlin-affären eller ”Tobleroneaffären” rullades upp i oktober 1995, när det avslöjades att dåvarande vice statsminister Mona Sahlin hade använt regeringens kontokort för oredovisade privata utlägg – däribland ett par chokladbitar av märket Toblerone. Mona Sahlin avgick kort tid därefter. Min avhandling i litteraturvetenskap blev klar 1998 vid Umeå universitet: *Kärlekens ödeland. Rut Hillarp och kvinnornas fyrtiotalmodernism*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1998. Redaktionen för *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, där jag medverkade i redaktionskommittén, hade sitt säte i Umeå under åren 1994-1996. Se även Annelie Bränström Öhman, ”Skrivandets urmörker. En akademisk aria i fyra akter” i *Genus och det akademiska skrivandets former*, Annelie Bränström Öhman och Mona Livholts (red.) Studentlitteratur 2007. Här skriver jag, delvis influerad av minnesarbete som metod, om det akademiska skrivandet som en kreativ och intellektuell praktik. Textens berättelse utspelar sig under tiden från mitten till slutet av 1990-talet.
- 2 T S Eliot: ”The Love Song of J. Alfred Prufrock” (1915), här citerad efter *The Complete Poems of T S Eliot*, Guild Publishing 1969, s. 13.

Annelie Bränström Öhman är kulturskribent och professor i litteraturvetenskap vid Umeå universitet. E-post: annelie.branstrom@littvet.umu.se